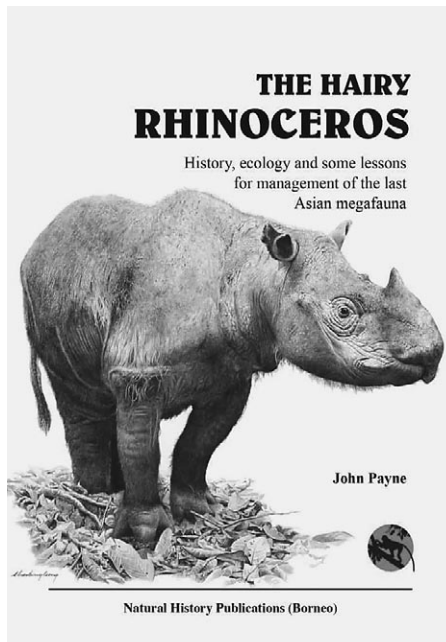

John Payne: The Hairy Rhinoceros. History, ecology and some lessons for management of the last Asian megafauna

Říká se, že první věta knihy je zásadní. V případě publikace, o které je řeč na následujících řádcích, by první věta mohla znít: „Pokud jde o nosorožce sumaterského, jsem našťvaný; nejsem sklíčený, jsem jen našťvaný“ (With the Sumatran rhino, I'm pissed; I'm not distressed, I'm just pissed off). Pronesl ji sice autor, nikoli však v knize, nýbrž v jednom z rozhovorů na téma zcela neúspěšné mezinárodní snahy o záchranu nejohroženějšího zástupce žijící terestrické megafauny (Payne 2023, rozhovor pro Mongabay.com). Tato bezděky pronesená věta přesně vystihuje rozpoložení části zainteresované biologické a ochránářské komunity, a dost možná i rozpoložení nejednoho čtenáře, který si knihu přečte.

Nosorožec sumaterský (*Dicerorhinus sumatrensis*), jediný žijící zástupce starobylé evoluční linie dvourohých asijských nosorožců a nejbližší příbuzný pleistocenního nosorožce srstnatého (*Coelodonta antiquitatis*), balancuje na samé hraně definitivního vymizení. Publikace Johna Payna, jednoho z nejvýznamnějších biologů, kteří se ochraně tohoto druhu věnovali několik desetiletí přímo v terénu, představuje mimořádně otevřenou, kritickou a odborně hodnotnou retrospektivu. Kniha je vlastně kronikou jedné extinkce, jejíž poslední dějství sice zatím formálně neskončilo, ve šťastný konec už však asi nikdo opravdu nevěří. Jde o svědectví o to cennější, že je z první ruky. J. Payne se výzkumu a následně záchraně nosorožce sumaterského v Malajsií intenzivně věnoval od 70. let 20. století do r. 2019, kdy v záchraném centru ve státě Sabah na severním Borneu uhynul poslední malajský nosorožec. Byl tak svědkem a přímým účastníkem tragédie antických rozměrů, které přes enormní nasazení, erudici, zjevnou schopnost postavit se nejtěžším výzvám ani styky na vysokých místech nedokázal zabránit. Vždy nakonec převládala politická opatrnost a zaryté ignorování vědeckých poznatků. Autor opakovaně demonstruje, jak napříč hektickému dění pokaždé zvítězila faktická nečinnost obhajovaná „morálně správným“ trváním na ochraně ve volné přírodě (*in situ*).

Kniha je rozčleněna do tří hlavních tematických bloků. V první části autor detailně mapuje historický vývoj a evoluční ekologii druhu. Přesvědčivě vyvrací některé dlouho přetrvávající mýty o ekologických nárocích nosorožce sumaterského. Ukazuje, že tento druh není přirozeně obyvatel starých primárních lesů, ale spíše specialistou na raně sukcesní stanoviště, světliny a nivy malých toků, kde vyhledával mladou vegetaci. Již tyto úvodní, čistě biologické kapitoly zaujmou. Informací a zajímavostí ze stránek prýští tolik, že má

člověk chuť dělat si poznámky, aby něco nezapomněl. Nejde přitom zdaleka jen o suchou faktografii. Naopak, text je i v těchto sekcích čtivý díky nespočtu originálních postřehů založených na autorově vědeckém výzkumu, historických pramenech, a v neposlední řadě několika dekadách terénních zkušeností.

Druhá sekce analyzuje příčiny drastického poklesu populací. Vedle tradičně uváděných faktorů, jako jsou pytláctví a úbytek biotopu v důsledku expanze palmy olejné, Payne srovnává známá fakta a předkládá klíčovou hypotézu: zásadním zlomem byl pokles hustoty populací zcela zastavila dlouho předtím, než fyzicky vyhynul poslední jedinec. Bohužel jde o jev typický pro nosorožce obecně, který často komplikuje i pokusy o rozmnožování všech druhů nosorožců v zoologických zahradách.

Třetí a nejkontroverznější část práce přináší ponaučení pro management ochrany přírody obecně. Autor podrobuje ostré kritice přístup mezinárodních ochránářských organizací a vládních institucí v průběhu období od 80. let 20. století až po současnost. Strategie pasivní ochrany *in situ* byla podle Payna v případě nosorožce sumaterského tragickým omylem. Místo včasného odchytu zbývajících roztroušených jedinců a vytvoření intenzivně řízeného chovného programu (*ex situ*, resp. v polo-divokém režimu) se dekády investovalo do ochrany „přízraků“ v lese. Výsledkem

bylo vyhynutí druhu v Malajsií a jeho redukce na pouhé nižší až střední desítky přežívajících jedinců na indonéské Sumatře (informace o nejistém osudu nosorožce sumaterského i o tragickém zániku jeho největší chovné skupiny – ještě na Malajském poloostrově – přinesly také články v Živě 2002, 3: 133–135, a 2004, 1: VIII).

Styl psaní je vědecky precizní, avšak zůstává čtivý a osobní. Právě osobní vklad autora sálá z každého řádku a činí knihu sympatickou. Text bohatě doplňuje unikátní fotodokumentace, přehledné mapy a grafy. Prezentované fotografie jsou z velké části autentickým dokumentem událostí a fenoménů, o nichž publikace pojednává. Čtenář tak má příležitost nahlédnout do bahenních koupališť a soukromí nosorožců, ale také pod ruce terénních biologů a veterinářů, do odchytových zařízení v sundských lesích i chovných zařízení... a konečně i do sálů, v nichž se odehrávala všechna velká mezinárodní i národní jednání, konference, summity, workshopy a další dějství čtyřicetiletého představení, které vlastně nikam nevedlo.

Poselství knihy je odvážně otevřené, upřímné, informačně explicitní a neúprosně pragmatické. Informační a názorová otevřenost je přitom hodna zvláštního obdivu, uvážíme-li, že autor dlouhodobě působí a spolupracuje s malajskými a indonéskými autoritami a institucemi, jejichž role není v knize vykreslena právě v různých barvách. Totéž platí o globálním světovém hegemonu Mezinárodní unii ochrany přírody (IUCN) a jiných ochránářských organizacích, jejichž vliv v kauze nosorožce sumaterského je autorem zcela důvodně a po zásluze nekompromisně kritizován. Poskytuje bezprecedentně ucelený obraz zániku dalšího rodu megafauny, který se patrně brzy promění z biologické entity v položku na dlouhém seznamu megafauny vyhynulé vlivem člověka. Neuvěřitelných 40 let fatálních omylů, špatných rozhodnutí a ignorování vědeckých poznatků spěje, patrně již nezadržitelně, k vyhynutí jednoho z nejkoničtějších a nejtajemnějších zvířat naší planety. Při čtení a pohledu na obrázky a mapy v knize je přitom zřejmé, jak rozšířený a početný nosorožec sumaterský ještě docela nedávno byl.

Payneho kniha není jen smutným příběhem jednoho taxonu. Je to zásadní případová studie biologie ochrany přírody 21. století. Jasně ukazuje, že politické překážky, dogmata ochránářských doktrín a nedostatek odvahy k radikálním manažerským krokům mohou být pro ohrožený druh smrtící. Titul lze vřele doporučit zoologům, pracovníkům ochrany přírody i všem zájemcům o problematiku megafauny.

Natural History Publications (Borneo), Kota Kinabalu 2022, 216 str.
K dostání v zahraničních internetových knihkupectvích.

Internetové zdroje uvádíme na webové stránce Živý.